Lymbus

MAGYARSÁGTUDOMÁNYI FORRÁSKÖZLEMÉNYEK

Budapest
2016

Lymbus

MAGYARSÁGTUDOMÁNYI FORRÁSKÖZLEMÉNYEK

Főszerkesztő
Ujváry Gábor

Felelős szerkesztő
Lengyel Réka

Olvasószerkesztő
Nyerges Judit

A szerkesztőbizottság tagjai:
Boka László, Fazekas István, Gecsényi Lajos, Jankovics József, K. Lengyel Zsolt, Katona Csaba, Kollega Tarsoly István, Mikó Árpád, Monok István, Oborni Teréz, Pálffy Géza, Petneki Áron, Szentmártoni Szabó Géza, Varga Katalin

A kötetet kiadja
a Balassi Bálint Magyar Kulturális Intézet, a Klebelsberg Kuno Alapítvány,
az MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont, a Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára,
a Nemzetközi Magyarságtudományi Társaság és az Országos Széchényi Könyvtár

HU ISSN 0865 0632

Kiadja a Balassi Intézet és az MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont
Felelős kiadó: Fodor Pál főigazgató
Borítóterv: Csizmadia Kata
Nyomdai előkészítés: MTA BTK Történettudományi Intézet
tudományos információs témacsoport
Nyomdai munka: Prime Rate Kft.
Felelős vezető: Dr. Tomcsányi Péter

Tartalom

9 Bilkei Irén
Közöletlen Jagelló-kori oklevelek a Csányi család levéltárából

17 Kiss Farkas Gábor
„Mindent el kell hinnünk és meg kell tartanunk, ami a Bibliában van?" Gosztonyi János győri püspök kérései és Iodocus Clichtoveus párizsi teológus válaszai: *Nonnullarum questionum dissolutio* (1517)

45 Szentmártoni Szabó Géza
Bajnaky István hat levele Trencsén város levéltárából, Balassi Bálint és német virágénekek említésével

57 Hámori Nagy Zsuzsanna
Francia követjelentések Bethlen Péter és kísérete brüsszeli és velencei tartózkodásáról

67 Szabó András Péter
A besztercei levéltár jegyzékei az erdélyi fejedelmi udvarról (1636–1659)

123 Martí Tibor – Monostori Tibor
A Spanyol Monarchia értesülései a Magyar Királyságról. Castañeda márki titkárának „interjúja" Esterházy Miklós nádorral (1639)

141 Balogh Zsuzsánna – Barta M. János
Bánffy Dénes levelei Csáky Istvánhoz (1667–1669)

171 Bujtás László Zsigmond
Magyar vonatkozású levelek Gerard Hamel Bruyninx levéltárából (1676–1677)

187 Kovács Zsuzsa
Attila sírja Lippánál

199 Tóth Ferenc
Az irodalom és a diplomácia vonzásában. Charles Gravier, Vergennes grófja François de Tott báróhoz írt levelei, 2. rész

235 Vaderna Gábor
Gróf Teleki Ferenc (1785–1831) levelei

275 Orbán János – Csörsz Rumen István
Kéziratok és nyomtatványok egy marosvásárhelyi kereskedőház boltozatából

315 Tóth Barna
„Magyar versekkel felelő Kaballa". Pálóczi Horváth Ádám *versgenerátor*a

343 Czifra Mariann
Kazinczy Ferenc grammatikája: helyesírás és kiejtés

367 Onder Csaba
Kölcsey Ferenc: Előszámlálása azon Princípiumoknak mellyek a' Révai' Grammatikájában megállítatnak

377 Tóth Kálmán
Kiss József orvos levelei az MTA KIK Kézirattárában

389 Schiller Erzsébet
Magyar peregrinus tanárok – Nagykőröstől Oxfordig és az Urálig

395 Székely Tamás
Vajkay Károly vasgyári igazgató jelentése az állami foglalkoztatású munkások választójoggal történő esetleges felruházásának ügyében (1904)

407 Egry Gábor
Egy kiállhatatlan ember megpróbáltatásai. Kelemen Lajos állam elleni izgatási pere Nagy-Romániában

425 Joó András
„Az ősi felfogáshoz képest egy bizonyos változás mutatkozik…” Iulio Maniu fejtegetései Magyarországról, Romániáról és az erdélyi kérdésről 1944 januárjában

443 Lakatos Artur
A temesvári Madosz működése 1944. augusztus 23. – október 1. között

451 Rácz János
Kompromisszumra képtelenül. A Brit Kommunista Párt és értelmisége az 1956-os forradalom idején

Onder Csaba

Kölcsey Ferenc: Előszámlálása azon Princípiumoknak mellyek a' Révai' Grammatikájában megállítatnak

Kölcsey Ferenc autográf kézirata számos más, szintén autográf nyelvészeti tárgyú jegyzettel együtt bekötetlen, összefűzetlen, tékában őrzött kéziratgyűjteményben található az Országos Széchényi Könyvtár Kézirattárában, OSZK Kt Quart. Hung. 4361 jelzet alatt. A 4. fólió verzóján található szögletes pecsét alapján a kézirat 1978-ban került a könyvtárba (lásd: „Orsz. Széchényi Könyvtár Kézirattár Sz. 354/99/1978"). A négy, 265 × 210 mm méretű bordázott fólió mindegyike középen ketté van tépve; a fóliók – a rektók felől nézve – jobb felső sarkai le vannak vágva. A fóliók levágott jobb felső sarkai alatt bekarikázott (42-től 45-ig) és be nem karikázott (1-től 4-ig) ceruzás, korábbi irattári lapszámok, az 1. fólió bal felső sarkában „Nro 23." jelölés található. A kéziraton Szemere Pál kezétől származó javítások és a 3. fólió verzójának margóján tőle származó széljegyzet található. A kézirat szövege, mely részét képezi a *Kölcsey Ferenc: Nyelvtudományi munkák* című készülő kritikai kiadásnak, itt jelenik meg először.

A nyelvészeti értekezés (a továbbiakban: *RévaiGramm*) nagy valószínűséggel Csekén, 1815. október 24. körül keletkezett. Keletkezésének pontos idejét és helyét csak közvetetten tudjuk igazolni. Az 1814-es évből nincs adatunk arra, hogy ekkoriban, vagyis Kölcsey neológiai alapelveinek kimunkálódása idején készülhetett volna. Révai Miklós munkáit ugyanakkor nyilvánvalóan már ekkor is ismerte, az *Antiqvitates*[1] bizonyosan forgatta is, hiszen neológiai elveinek ismertetésekor a nyelvkölcsönzés kapcsán forrásértékű dokumentumként hivatkozik az abban található *Halotti beszéd*re, azaz a „Latiatuc"-ra.[2] 1815-ben ugyanakkor egymás után két ízben is arra utal leveleiben, hogy foglalkozik Révai Miklós munkáival:

> „Én most nem perlek, mivel úgyis azt óhajtom, hogy a tréfa folytatásával késsünk egy darabig. Révait olvasom, s sok, igen sok hasznát veszem. Képtelen újításokat, vagy inkább régítéseket viszek Homérban véghez, de még nem sok van. Míg ezek a gazdálkodás lármás napjai nem szűnnek, kevésre mehetek."

> „A *μάντις*-t (Jövendölő, Jövendőmondó), nem tudom jól fordítani. Egy helyt prófétát tettem, ott hol Agamemnon szidja Kalchászt. *μάντι κακων* (vates malorum). Magyarúl *Rossz próféta*. Iszonyú küzdéseken kell keresztűlmenni a Homér fordítójának. Én szóról-szóra fordítok, mert úgy fordítani mint Révai, nem poétai fordítás, hanem parafrázis. A participiumokkal is régi módon élek. Az újabb írók a participiumi formációkat mind elfelejtették.

[1] Révai, 1803.
[2] Kölcsey, 2005, I, 396.

Kéntelen vagyok sokat a Latiatuc-ból venni vissza. Ez még rettenetesebb leszen a publikum előtt a Helmeczi újításainál is. De mit tegyünk? – Ha novemberben felmehetek, és addig többet nem fordíthatok is mint amennyi van, mégis ezt a könyvet is viszem magammal, és fogunk felette filologizálni, vagy hogy a Debreceni Grammatikussal szóljak: grammatizálódni!"[3]

„A Debreceni gramm. és az Aranka hibáikból lajstromokat csináltam, lehet belőlök akármit dolgozni. Homér nagyon hever, mert a grammatikázás elvont. Most Révaival küzdök. Mondolatra írt feleletem már felesleg is van. Varga Tamás is küldött egyet. Szeretnék Homérra mentől előbb visszafordulni."[4]

Ami bizonyosan megállapítható eme levélrészletek alapján, hogy Kölcsey készülő Iliász-fordítása[5] kapcsán használja Révai *Antiqvitates*ét, azaz az abban található régi halotti beszédet („Latiatuc"), illetve az ide kapcsolódó Révai-elemzéseket. (A ma *Halotti beszéd*ként ismert szöveget ki is másolja innen, amint azt a Kölcsey hagyatéki jegyzék 10. csomójának leírása bizonyítja.[6] Eme másolat kézirata ma nem ismeretes.) Mindezt Kölcsey *Grammatikai szójegyzetek*[7] című, az Iliász-fordításhoz köthető töredékes kézirata is alátámasztja, amely alapján ugyanakkor az is megállapítható, hogy Kölcsey az *Antiqvitates* mellett Révai másik munkájából, a *Grammatica*ból[8] is jegyzetel ki szavakat ebben az időben.

Az 1815. október 24-én kelt levél így veti fel annak lehetőségét, hogy Kölcsey megjegyzése („Most Révaival küzdök") Révai Miklós *Grammatica*jának kritikai vizsgálatára vonatkozik. Mindezt a levélben említett „grammatikázás" (és nem „fordítás"), továbbá a „küzdés" kifejezés (a „megértés, feldolgozás" értelmében) önmagában még nem támasztaná alá, hiszen mindez éppúgy vonatkozhat akár az *Antiqvitatesre* is. A bizonyosan 1815 októberében készült két másik munkája viszont, vagyis a *Rövid Lajstroma a Debreceni Grammatika hibás állításainak,*[9] valamint a *Rövid lajstromok Aranka György grammatikai hibáinak az Erdélyi Társaság Első Kötetében*[10] kapcsolatot mutat eme kéziratával. A *RévaiGramm* bevezetője konkrétan Révai Miklós munkájának a *Magyar Grammatika*tól[11] való elkülönböztetésével kezdődik, a *LaistromDebrGramm* két széljegyzete pedig a *Grammatica*ra utal; közülük az egyik az „én, enyém" paradigmához kapcsolódik, amely paradigma a *RévaiGramm*ban szintén kijegyzetelésre kerül. Összegezve: eme belső utalások és komparatívumok Révai *Grammatica*jának és a *Debr-*

[3] Kölcsey Ferenc Szemere Pálhoz, Cseke, 1815. október 16. Vö. Kölcsey, 2005, I, 435.
[4] Kölcsey Ferenc Szemere Pálhoz, Cseke, 1815. október 24. Vö. Kölcsey, 2005, I, 442.
[5] Az Iliász-fordításról lásd Ritoók, 2006, 34–44.
[6] Vö. Solt 1838, 392.
[7] OSZK Kt Quart. Hung. 4361. A továbbiakban: *GrammSzójegyzetek.*
[8] Révai, 1806.
[9] OSZK Kt Quart. Hung. 4361 és Quart. Hung. 2832. A továbbiakban: *LaistromDebrGramm.*
[10] OSZK Kt Quart. Hung. 4361. A továbbiakban: *LaistromAranka.*
[11] *Magyar Grammatika*, mellyet készített Debreczenben egy Magyar Társaság. Bétsbenn A' Magyar Hírmondó Íróinak Költségével. Alberti Betűivel. 1795. A továbbiakban: *DebrGramm.*

*Gramm*nak együtt olvasását igazolják, közvetve támasztva alá a keletkezés feltételezett helyét és idejét.[12] A *RévaiGramm* kéziratának 1815. október 24. körüli keletkezését támasztja alá az is, hogy a *LaistromDebrGramm* és a *LaistromAranka* kézirataival megegyező méretű és bordázatú papírra, és hasonló (világosabb barna) tintával készült. Révai munkáit Kölcsey – Szemere Pál révén – Kazinczytól kapja kölcsön, feltehetően még 1814-ben vagy 1815-ben, egyedül a könyvek visszaszolgáltatásáról van adatunk.[13]

A kézirat egyértelmű bizonysága annak, hogy Kölcsey nyelvkritikai számvetésének eredményeképpen Révaiban az elvekkel („principiumok") rendelkező, a nyelvet részeiben és egészében, illetve történetiségében is jól ismerő tudós nyelvészt („philológus") tiszteli, később őt, illetve Baróti Szabó Dávidot nevezve meg a magyar nyelv meghatározó tudósaiként.[14] Révai Miklós *Grammatika*jának kitüntetett volta a kézirat „műfajában" is megnyilvánul. Míg a *LaistromDebrGramm* csupán a *DebrGramm* vitatott állításainak (kevés reflexióval ellátott) jegyzéke („lajstrom"), addig a *RévaiGramm* már csak címadása alapján sem tekinthető átlagos kivonatnak („extractum"), sokkal inkább a Révai-féle grammatikai elvek összefoglaló, számvető, értékelő és reflektáló jellegű *kritikai ismertetés*ének. A feltehetően Szemere Páltól származó javítások, illetve főként az áthúzások a fogalmazvány eme jellegét számolják fel. Kölcsey a *Grammatika*nak csak az első kötetét (Vol. I.) ismerteti, az alapelveken túl, ahogyan arra a szövegben is utal, egyedül az etimológiai fejezetet részletezve. A kézirat a Nevek (Nominum) és a Névmások (Pronomium) alfejezetek ismertetésével zárul.

A „minden kétségen túl" kitétel Révainak az írók szerepét, azaz a költői nyelvteremtő szabadságot korlátozó adelungiánus alapállására vonatkozhat, illetve arra, hogy a nyelvbővítés kapcsán leginkább csak a régiség szavainak feleleventésével alkotna új szavakat. Egy nem sokkal korábban írt levelében Révait még az oly sokszor pejoratívan emlegetett és kárhoztatott Gottsched–Adelung–Debreczeni Grammatika platform tagjaként nevezi meg.[15] Révai „újrapozicionálásának" jeleként érthetők az 1815. október 24-én kelt levél elején mondottak is:

> „Verseghy, édes barátom, egy romlottfejű filológ. Beregszászi pedig egy romlottfejű nemfilológ (afilológus), s eszerént mindakettő kevés tekintetet érdemel. Verseghynek minden műveiből hatalmasan tetszik ki, hogy neki a természet sok esztétikai érzelmet adott, de hogy ha a pszichológiai tapasztalásaim nem csalnak, ime ez az ő baja: Verseghy tanúlni akart, és láttatni, hogy ő tanúlt. *Verseghy nem bír mélyen belátó, s keresztülható lélekkel, mint p. o. Révai*, következésképpen Verseghy csak tanúlni tudna, de produkálni magától nem. [...] És így Verseghy, midőn a poézisról való Tractát írta, már tökéletesen megromlott esztétikus vala, s ezen romlott esztétikával ment ő a filológiának, melynek principiumit nem tanulta, és így

[12] Vö. még: Kölcsey, 2005, I, 953.
[13] *Uo.,* I, 463. és 569. Révai könyvei Kölcsey könyvtárában: Szabó G., 2009, 69, 143.
[14] Vö. Kölcsey Ferenc: *Új szók*.
[15] Vö. Kölcsey Ferenc Kazinczy Ferencnek, N. Károly, 1815. május 30. Kölcsey, 2005, I, 379–381, itt: 381. Erről az említésről lásd még: Csetri, 1990, 16.

éppen úgy filologizált mint Debrecennek grammatikusai, azaz homályos érzelmeknél fogva. Hogy pedig közte és Debrecen közt nagy a külömbség, oka ez, mert neki az esztétika elegyítette magát találgatásai közé. Debrecennek grammatikusai pedig ugyanazon találgatásokat iskolai tudományok szövevényében firkálgatták, s mivel többen voltak, a principiumok nélkül való többség, több inkonzekvenciára vetemedett." (Kiemelés tőlem – O. Cs.)

A neheztelés másik oka, hogy Révai – ahogyan azt Kölcsey megjegyzi: „a' Rudbeckianus névtöl nem csak nem retteg, sőt azt dicsőségnek tartja". Nem tudjuk, hogy a pejoratív említés melyik Rudbeckre vonatkozhat. Idősebb Olof Rudbeck (Olaus Rudbeckius, 1630–1702) svéd tudós, író, az Uppsalai Egyetemen az orvostudomány professzora volt. Rudbeck nyelvtörténeti elképzelései szerint Ádám eredeti nyelve a svéd volt, amely a latin és a héber keveredéséből jött létre. *Atland eller Menheim* (Uppsala, 1675–1698) című munkájában azt kívánta bizonyítani, hogy a Platón által leírt Atlantisz azonos hazájával, s hogy Skandinávia helyén volt egykor a Hesperidák kertje, s az elíziumi mezők is ott találhatók. Diderot az *Enciklopédia* „etimológia" szócikkében óva intő példaként említi Rudbecket mint a képzelt történeti, etimológiai nyelvészet képviselőjét.

Révai Miklós a magyar nyelvrokonságról értekezve viszont ifjabb Olof Rudbeck (1660–1740) munkáját hivatkozza: *Specimen Vsus Linguae Gothicae, in eruendis S. Scripturae Locis obscurissimis, addita Analogia Linguae Gothicae com Sinica, nec non Finnonicae cum Vngarica* (Vpsalis, 1717. in. 4).[16] Ifj. Rudbeck apjának nyelvészeti irányú tanulmányait folytatta, 1695. évi lappföldi utazását követően vonva párhuzamokat a finn és magyar nyelv rokonságával kapcsolatban. Kölcseynek a *RévaiGramm*ban, illetve az ezzel egy időben, Szemerének tett megjegyzése alapján[17] nem dönthető el, vajon a pejoratív „Rudbeckianus név" pontosan mire is vonatkozik: az apa fantazmagóriáira, a lapp–héber nyelvrokonság felvetésére, avagy mindkettőre.[18]

[16] Vö. *Grammatica*, 52.

[17] „Ha a Rudbeckianismustól éppen úgy nem irtóznám, mint Révai azt szereti." Vö. Kölcsey, 2005, I, 442.)

[18] Révai felemás, a keleti és a finnugor nyelvi rokonságot egyaránt akceptáló szemléletéről, Rudbeck és Révai kapcsolatáról lásd: Balázs, 1987, 545–546. (A két Rudbeck között Balázs János nem tesz különbséget, vö. *uo.,* 545.) Erről lásd még Onder Csaba: A rudbechianimusról röviden: Kölcsey és a finnugorok. In: Nyíri Péter (szerk.): Létünk hajléka: az anyanyelv. 240. Széphalom, A Magyar Nyelv Múzeumáért Alapítvány, 2015. 101–107.

Forrás

Előszámlálása azon Princípiumoknak mellyek a' RÉVAI' Grammatikájáb[a]n megállítatnak.[19]

1. Révai, minden kétségen túl, originalis és mély belátásu Philologus volt, 's nem minden verisimilitudo nélkűl lehetne azt állítani, hogy nála nélkűle[20] a' Magyar Nyelv' Etymologiája most[21] is csak ott állana, a' hol Molnár Albert' és Pereszlényi' idejekben állott, vagy talán ott sem, mert ki nem tudja, hogy a' Debreczeni Grammaticusok, 's Révainak Ellenküzdője, Versegi, ezen részben szertelen nyelvrontásokat[22] csináltak 's[23] terjegettek?

2. Révainak fő érdeme abban áll, hogy ő a' Magyar nyelvről En gros, és en detail[24] sokat és mélyen gondolkozott. A' különös esetekböl egyetemi[25] Principiumokat hozott-ki, 's ezekböl a' különösöket ismét úgy tudta ki húzni,[26] hogy magának mindég consequens igyekezett[27] maradni[28], 's a' látszató Anomaliákat is ugyan azon Principiumokra vitte-vissza. És így Révai egészen Antipodjok[29] a' Debreczeni Grammatikázóknak. Ezektől ugyan nem lehet megtagadni, hogy ők a' magok' korabeli Magyar nyelvet nagy kiterjedésben ismerték, de főképen három ok jött-öszve[30] bennek, mellyek őket inconsequens Grammatikusoká formálták.

1. Az Universalis Grammatikárol általában semmi Ideájok nem vala.
2. A' Magyar nyelvnek csak a' magok' korabeli állapotját ismerték, a' Régiségekben pedig egészen tudatlanok voltanak.
3. A' Magok' korabeli nyelvnek vizsgálásában sem tettek magok' elébe semmi Principiumokat, hanem az örök tapogatódzás és találgatás mellett maradtak, 's ez okbol végetlen inconsequentiákra kellett vetemedniek.

Révai a' régiség' vizsgálásán kezdé a'nagy munkát, segédűl vette a' Keleti és Fenniai nyelveket, 's felállítá az alkotványt, mellynek rövíd előadatása következik.[31]

---

[19] A kéziratot betűhíven közöljük. Az aláhúzott szavakat aláhúzással, a kétszer aláhúzott szavakat **aláhúzással és vastagítással** jelöltük.

K: [a bel felső sarokban, más tintával, azonos kézírás:] **Nro 23.**

[20] K: hogy ~~nála~~ nélkűle [más tinta, más kézírás javítása, feltehetően Szemere Páltól]

[21] K: Nyelv ~~Etymologiája~~ **belső ismérete** most [más tinta, más kézírás javítása, feltehetően Szemere Páltól]

[22] K: ~~nyelvrontásokat~~ **ferditéseket** [más tinta, más kézírás javítása, feltehetően Szemere Páltól]

[23] K: **és** [más tinta, más kézírás javítása, feltehetően Szemere Páltól]

[24] K: ~~En gros, és en detail~~ **Egészében és részenként** [más tinta, más kézírás javítása, feltehetően Szemere Páltól]

[25] K: esetekböl <~~...~~> egyetemi

[26] K: ~~ki húzni~~ **<l...ethez tatni>** [más tinta, más kézírás javítása, feltehetően Szemere Páltól]

[27] K: consequens <~~...~~> igyekezett

[28] K: ~~consequens igyekezett maradni~~ **maradt** [más tinta, más kézírás javítása, feltehetően Szemere Páltól]

[29] K: Antipodja [jav.]

[30] K: ok <~~jött bennek ösz~~> jött-öszve

[31] K: És így Révai egészen Antipodjok a' Debreczeni Grammatikázóknak. Ezektől ugyan nem lehet megtagadni, hogy ők a' magok' korabeli Magyar nyelvet nagy kiterjedésben ismerték, de főképen három ok jött-öszve bennek, mellyek őket inconsequens Grammatikusoká formálták.

A' Grammatikának közönséges törvényei ezek: Consuetudo, Analogia, Etymologia, és Euphonia[.] A' Consuetudo, nem csalhatatlan Nyelvbíro, mert Varrónak szavaként, est in motu, itaqve solet fieri ex meliore deterior. A' Szokásnak azért az Etymologia és Analogia tartják a' fákját, 's ezek vezetik-vissza a' mai rossz szokást a' régi jóra, ezek térítik a' régit is ott hol az hibás. Így vissza-jön az Ik és Ém mellyeket Versegi megvetett. Így eltöröltetik a' Passivalis formára nézve a' Debreczeni Nyelvrontó végezet. Így megcorrigáltatik a' régi, és új rossz szokás: Vitézeknek Szám**a** pro Szám**ok**. Így visszaadatik a' **j** bötű az illyekben imádja, kívánja, az imággya, kívánnya rossz szokás ellen,[32] valamint az eredeti bötű is ezekben ravaszság, imádság, mellyeket a' rossz szokás így ejtett hajdan imátság, ravasság.

Révai tehát nem a' Szokást, hanem a' Principiumokon épűlt etymologia' hagyományait követi a' Grammatikában. 'S az ő Etymologiája magán a' Magyar nyelven kívűl egyfelől a' Napkeleti más felől az Északi nyelvekböl veszen segédet, mellyekkel a' Magyar nyelvet úgy hiszi atyafiságosnak lenni, hogy mind ez, mind az Északi és Keleti nyelvek egy már elenyészett köz törzsöknek egymástol nem felette messzére elágazott leányai, 's midőn ezt 's ennek következéseit állítgatni 's használni meg nem szűnik a' Rudbeckianus névtöl nem csak nem retteg, sőt azt dicsőségnek tartja. Tam magnum tam charum mihi est hoc nomen. Ezek saját szavai Grammatikájának 52d. lapján. Ezen hypothesisnek megítélésébe ereszkedni nem czélúnk, 's sietünk Révainak Grammatikai állításaira általmenni.[33]

Egyedűl az Etymologia legyen az, mellyre nézve itt Révainak állításait sorba vesszük, elhagyván azokat, mellyek az Orthoepia, Prosodia és Orthographia' czikkelyeik alatt mondatnak. Nem azért ugyan mintha azokban sok fontos észrevétek nem találkoznának. Vagynak azok közt ollyanok is mellyekre nézve ellenkező értelemmel vagyúnk, mint p. o. azok, a' mik[34] a' Diphtonguszokra, és még inkább a' **H** bötűre 's az Elisióra nézve, az első Orthoepiában, a' két utolsó a' Prosodiában mondatnak. De ezekröl más alkalommal legyen szó.[35]

---

1. Az Universalis Grammatikárol általában semmi Ideájok nem vala.

2. A' Magyar nyelvnek csak a' magok' korabeli állapotját ismerték, a' Régiségekben pedig egészen tudatlanok voltanak.

3. A' Magok' korabeli nyelvnek vizsgálásában sem tettek magok' elébe semmi Principiumokat, hanem az örök tapogatódzás és találgatás mellett maradtak, 's ez okbol végetlen inconsequentiákra kellett vetemedniek.

Révai a' régiség' vizsgálásán kezdé a'nagy munkát, segédűl vette a' Keleti és Fenniai nyelveket, 's felállítá az alkotványt, mellynek rövid előadatása következik. [mindez egy vonással áthúzva a kéziratban, más tinta, feltehetően Szemere Páltól]

32 K: ellen. valamint – th. emend.

33 K: Ezen hypothesisnek megítélésébe ereszkedni nem czélúnk, 's sietünk Révainak Grammatikai állításaira általmenni. [Ez a mondat három harántvonással áthúzva a kéziratban, más tinta, feltehetően Szemere Páltól

34 K: azok, <~~mellyek~~> a' mik

35 K: Egyedűl az Etymologia legyen az, mellyre nézve itt Révainak állításait sorba vesszük, elhagyván azokat, mellyek az Orthoepia, Prosodia és Orthographia' czikkelyeik alatt mondatnak. Nem azért ugyan mintha azokban sok fontos észrevétek nem találkoznának. Vagynak azok közt ollyanok is mellyekre nézve ellenkező értelemmel vagyúnk, mint p. o. azok, a' mik a' Diphtonguszokra, és még inkább a' **H**

3.[36] A' legelső 's legfontosabb felfedezés tehát[37], mellyen az egész Grammatikai alkotvány épűl ez: hogy a' Magyar Nyelvben nincsen Flexio, hanem csak Constructio, és-így az, úgynevezett, Affixum formatívumok nem értelem nélkűl való syllabák vagy bötűk, hanem értelmes szavak, mellyek hajdan szokásban voltanak, az az, velek külön is éltenek nem csak in statu affixo. Mint ez alább bővebben kitetszik.[38]

4[.][39] Minden Gyökér (t. i. a' legelső gyökér) a' Magyar nyelvben egy vocalisu, az az, egy syllabáju. 'S az illyen első egy syllabáju gyökerek eredetiképen mind Nevek (Nomenek). De[40] későbben vétettek Verbalis, Adverbialis, Conjunctionalis, és Interjectionalis értelmekben is. Lásd ennek bővebb deductióját Vig Lászlónál l. 252. ssq.

5[.] Az illyen első gyökerek minden[41] mesterség nélkűl constuáltatván, lettek belőlök újabb és öszve-tett értelmü szavak, eredetiképen ismét nevek, de a' Velek éléshez képest Verbumok is és Particulák. Mint csalhatatlan példák az illyenek: éj-fél-kor, husz-ár, stbb. De mivel a' mesterkéletlen öszvetétel miatt kellemetlen hangok estek sok helyet, az Euphonia hozájárúlván az eredeti constructióhoz, kerekebb és lágyabb hangok jöttek-ki a' durva constructiókból, következő módakon.

1., Congrua vocalium mutatione. Így p. o. karddal[42] pro kard-vel, pokolnak pro pokol-nek.

2., Assimilatione vocalium plena, et media, mint fát pro fa-et, csodák pro csoda-ök (ex fa-at, csoda-ak). Így lett a' kerne-ik azután kerne-ek[43] böl a' kérnék, az assimilatiót mindég követvén az öszveforradás.[44]

3. Elisione. Igy irék ex ira-ék az **a** vocal elidáltatván.

4., Contractione. Így kong ex kon-og, reng ex ren-eg.[45] Lásd ezeket Víg Lászlónál l. 239 sqq.

6. Az Euphonia tehát az oka, hogy az eredeti constructió a' maga egyűgyüségében látszatóképen nem mindég maradtt-meg. A' szavak resolutiójokban[46] tehát tudni kell a' következőket.

1., Hogy mind azon nevek, mellyek már ma csak in statu affixo vagynak-fenn, eredetek' szerént saját[47] 's állandó vocalissal bírtanak.

2., Hogy az Öszveforradás által eltünt vocálok el ne tévesztessenek.

---

bötűre 's az Elisióra nézve, az első Orthoepiában, a' két utolsó a' Prosodiában mondatnak. De ezekröl más alkalommal legyen szó. [egy vonással áthúzva a kéziratban, más tinta, feltehetően Szemere Páltól]

[36] K: **3.** [más tintával, feltehetően utólag odaírva]

[37] K: ~~tehát~~ [más tinta, feltehetően Szemere Páltól]-

[38] K: ~~Mint ez alább bővebben kitetszik.~~ [más tinta, feltehetően Szemere Páltól]

[39] K: **4** [más tintával, feltehetően utólag odaírva]

[40] K: <~~de~~> De

[41] K: gyökerek <~~ö..~~> minden

[42] K: kárddal [jav.]

[43] K: azután <~~kern..~~> kerne-ek

[44] K: **NB.** <~~...~~> [a lap jobb hasábján a 2. ponttal egy magasságban Kölcseytől származó négysornyi széljegyzet, tőle áthúzva.]

[45] K: ex <~~reng~~> ren-eg.

[46] K: szavak <~~resolutiójuk~~> resolutiójokban

[47] K: szerént <~~...~~> saját

3., Hogy az Elisio és Contractio miatt vocalis nélkül maradtt Affixumok Asyllabumoknak ne vétessenek.
4. Hogy végre a' Magyar Szavakban a' vocal nélkül maradott Consonántok is értelemmel bíró nevek, kivévén a' Connectens Litterát (lásd. Révai Grammat. l. 192)[48]

NEVEK.

A' Nevek' felxiója, a' felvett systemánál fogva nem egyéb constructiónál: két gyökér tétetik öszve vagy három is, mint ebben: hal-ak-at.

Fő gyökér az úgy nevezett Singul. Nominat. E'hez affígáltatnak több gyökerek 's formáltatnak az úgy nevezett Casusok. Íme a' magyarázat.

a., Gyökér – Hal.

b., Plural. Affix. Ök. multus, melly Congrua mutatione lesz ek, ok, ak. és igy Hal, hal-ök, hal-ak piscis multus vagy piscis multitudo. (lásd Révai Gramm. l. 197. sqq.)

c., Másik plurale Affixum, mely már ma csak in forma constructa van-fenn, ez **í**, vagy (**ai**, **ei**) Hal-i. hal-ai. piscis multitudo. (Rév. Gramm. l. 200)

d., Affixum Genitivale e ex jé, eredetiképen e és aspiratióval jő suns, sua, suum. És így Hal-é, Hal-ak-é, piscis suum, piscium suum aliquid.

e., Affix. Dativ. nek, per congruam mutationem nak. relatio, oppositum, adversum. És így Hal-nak, hal-ak-nak, piscis, piscium relatione, in oppositum piscis, piscium. &.

f., Afixum Accusat. et, per congruam mutationem at, ot öt. obiectum, subiectum. Így Hal-at, hal-ak-at piscis[49], pisces obiectum.

g., Az úgy nevezett Ablativ. Affixumok kétséget sem szenvednek, így a' Révaitól úgy nevezett Mutativus, és Substitutivus Casusok' afixumaik is, töl, vé, űl, vagy a' tudva lévő Euphoniai változásokkal, tól, vá, úl. (Lásd mindezeket Révai l. e. l. 207-213.)

A' Nevek' flexiójokhoz tartozik a' Comparatio is, mellynek magyarázatja ez:

1., Positivus a' gyökér, nagy

2., Comparativust csinál a' gyökérhez affígált szócska **öb** abundans. melly ma in statu non affixo igy van fenn: bő és így nagy-öb, per congruam vocalium mutationem: nagy-ob, per geminationem emphaticam: nagy-obb, magnus abundans. hajdan a' bő így mondatott bű, innen ez a' formatio Sylvesternél, nagy-ub

---

[48] K: [a 3. fólió versójának bal hasábjában Szemere Pál kézírásával – a folió bal felső sarka levágva:] – <...> empíriát <...> az exament is, <...> más Grammati[ku]saink az Etymologiát, Analogiát, Euphoniát a' Szokásnak subordinálgaták, ő a' Szokásnak a' philológiai Tribunál Üléseiben az első helyet kimutatta ugyan, de hogy az a' maga <...> Alak- hanem Együttvaló Társait Dictatori hatalommal elnémítsa, meg nem [engedé, sőt ezen Collegium meghatározásait csak nem minden esetben a Nyelvphilosophia iskolajában nevelt Rigorismusnak Foruma elébe appellálta; <~~azonban elfelejt...~~> kezvén <~~arrúl hogy~~> A' <~~...~~> nyelv Országában a' közönséges törvények mellett municipalis törvények<~~nek is szükség lenni, elfelejtkezvén arról~~> vannak 's a' regulásság a' míveknek különböző nemeiben külömbbözö. <~~... Szép~~>Müvész leh [a jegyzet itt minden ok nélkül megszakad]

[49] K: piscim [jav.]

3., Superlativust formál a' Comparativus, 's némellykor[50] csak a' positivus elébe tett **leg** superfluus. leg-nagy-obb, superflus magnus abundanter. Lásd. Révait l. c. l. 213-219.

Névmásai.

A' Névmásai is a' Nevek' rubrikájok alá tartoznak, 's ezek különös figyelmet érdemelnek azért, mert mind a' Nevekkel, azoknak possessív jelentésökben, mind az Ordinalis Számokkal, mind a' Verbumokkal ezek construáltatnak. Ime tehát a' Pronomenekröl való tudomány.

Első rend.

A' Personálék.

Ezek vagy simplexek, vagy Compositumok. A' Simplexek ezek.
Első személy., Én Ém, Ék.
mellyek közűl a' két utólsó csak in usu affixo maradt-fenn, cum mutatione vocalium congrua. Ezek így construaltatnak Numerus és Casus szerént.

Sing. Nom.	Én,	Ém,	Ék
Gen.	Eny-ém	–	–
Dat.	Nek-em	–	–
Acc	Eng-em-et	–	–
Abl.	Től-em	–	–
Plur. Nom.	Mí, mü[1], Mik, mük, Mink, münk	Énk, emek,	Ük

[1] K: m**ű** [jav.]

[50] K: 's <~~gyakran~~> némellykor

Rövidítések és irodalomjegyzék

Balázs
1987 — Balázs János: *Hermész nyomában. A magyar nyelvbölcselet alapkérdései*. Bp., Magvető Könyvkiadó, 1987.

Csetri
1990 — Csetri Lajos: *Kazinczy nyelvújítása = Klasszika és romantika között*. Szerk. Kulin Ferenc és Margócsy István. Bp., Szépirodalmi Könyvkiadó, 1990. 11–25.

Kölcsey
2005 — Kölcsey Ferenc: *Levelezés* I. *1808–1818*. S. a. r. Szabó G. Zoltán, Bp., Universitas Kiadó, 2005. (Kölcsey Ferenc Minden Munkái.)

Révai
1803 — Révai Miklós: *Antiqvitates Literarvrae Hvngaricae*. Kiad. Trattner Mátyás, Pest, 1803. (Magyar Deákságnak Régiségei.)

Révai
1806 — Révai Miklós: *Elaboratior Grammatica Hvngarica*. Vol. I–II. Kiad. Trattner Mátyás, Pest, 1806. (Bővebb Magyar Nyelvtanítás.)

Ritoók
2006 — Ritoók Zsigmond: *A magyar Homérosz fordítások. XVIII–XIX. század*. In: *Papírgaluska. Tanulmányok a görög és latin klasszikusok fordításáról*. Szerk. Hajdu Péter, Polgár Anikó. Bp., Balassi, 2006, 20–90.

Solt
1938 — Solt Andor: *Kölcsey halála és hagyatéka*. In: *Irodalomtörténeti Közlemények,* 48(1938), 4, 375–393.

Szabó G.
2009 — Szabó G. Zoltán: *Kölcsey Ferenc könyvtára és olvasmányai*. Bp., Országos Széchényi Könyvtár–Gondolat Kiadó, 2009.